
Socialinių judėjimų teorijų reikšmė religijos sociologijai

Jolanta Kuznecovienė

*Vytauto Didžiojo universitetas,
K. Donelaičio g. 52,
LT-3000 Kaunas*

Sociologijoje iki šiol tebevyrauja tradicija, pagal kurią teorinėje erdvėje religiniai judėjimai eliminuojami iš socialinių judėjimų. Sociologai nagrinėjantys religinius judėjimus, dažniausiai savo tyrimus grindžia ne socialinių judėjimų, o religinių organizacijų tipologijos bei deprivacijos teorijomis. Straipsnyje, bandant pagrįsti minėtų teorijų integracijos būtinybę, nagrinėjamos dvi socialinių judėjimų teorijos – racionalaus pasirinkimo ir išteklių mobilizacijos – apžvelgiant tris pagrindinius jų elementus: socialinių judėjimų atsiradimo priežastis, formavimosi procesą bei organizacijos vaidmenį socialinių judėjimų raidoje.

Raktažodžiai: religiniai judėjimai, socialiniai judėjimai, racionalaus pasirinkimo teorija, išteklių mobilizacijos teorija, deprivacija

Sociologinė religinių judėjimų analizė tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse aprėpia jų tipologijos, doktrinų socialinio turinio bei atsiradimo priežasčių problemas. Tradiciškai religinių judėjimų teorija turi labai mažai bendra su socialinių judėjimų teorijomis. Nėdideles sąsajas galima rasti D. Bromley, A. D. Shupe, J. Beckford darbuose.

KLASIKINĖS RELIGINIŲ JUDĖJIMŲ TEORIJOS IR TYRIMŲ KRYPTYS

Religinių organizacijų tipologijos teorijų atsiradimas buvo sąlygotas poreikio aprašyti religinių organizacijų, egzistuojančių už tradicinių bažnyčių ribų, bruožus. Šios teorijos yra pagrįstos M. Weberio ir E. Troeltscho darbais. M. Weberis visas religines organizacijas padalijo į du tipus – bažnyčias ir sekatas [12]. E. Troeltschas šią klasifikaciją papildė dar vienu tipu – mistine grupe. Jis apibūdino sektą kaip išskirtinę, voliuntaristinę organizaciją, kuri yra indiferentiška arba priešiška nusiteikusi visuomenės atžvilgiu. E. Troeltschas pabrėžė, jog sekta atspindi šizmą – atsiskyrimą ir visuomenėje įprastų modelių neigimą. Anot jo, šio tipo organizacijos yra susijusios su žemiausiomis visuomenės klasėmis [11]. Vėliau R. Nieburas pavartojo denominacijos sąvoką [7], H. Beckeris – kulto [1]. Religinių judėjimų diskurse sektų veiklos analizė tapo vyraujančia tema.

Religinių organizacijų tipologijos teorija logiškai sąlygojo klausimą apie jų atsiradimo priežastis. Šias problemas nagrinėja deprivacijos teorija [4]. Joje nu-

rodoma deprivacija kaip pagrindinė minėtų organizacijų atsiradimo priežastis. Glock C. ir Stark R. išskyrė penkis deprivacijos tipus: ekonominę (jos priežastis – ribotos pajamos ir materialiniai nepritekliai), socialinę (susijusi su prestižo, galios, aukšto socialinio statuso ar galimybės dalyvauti kai kuriose organizacijose ar veiklose trūkumu), organizminę (sąlygotą fizinės negalios), etinę (reiškia, kad visuomenėje vyraujančios vertybės ir moralės normos prieštarauja toms vertybėms ir normoms, pagal kurias jis gyvena visą savo gyvenimą) ir psichologinę (ją jaučia žmonės, kuriems netrūksta materialinių ar socialinių gėrybių, tačiau dėl tam tikrų priežasčių jie nesijaučia pilnaverčiais visuomenės nariais) [4: 146].

Religinių organizacijų tipologijos ir deprivacijos teorijos religinių judėjimų atsiradimą sieja su modernių visuomenių raida ir joms būdingais procesais. Šios teorijos siekia identifikuoti religinių judėjimų egzistavimo sąlygas ir teigia, jog dalyvavimas religiniuose judėjimuose yra atsakas į išorinį stresą ir įtampą.

Sociologai, kurie, analizuodami religinius judėjimus, iš esmės vadovaujasi tradicine judėjimų klasifikavimo koncepcija, turi savitą požiūrį į žmones, dalyvaujančius netradiciniuose religiniuose judėjimuose. Dažnai pabrėžiamas sektos ir kulto narių iracionalumas, infantilizmas, fanatizmas ar silpnavališkumas, „smegenų plovimas“ ar pan. Pavyzdžiui, B. Wilsonas teigia, kad „racionalumo kriterijus negali būti taikomas nei analizuojant sektų praktiką, nei jų tikėjimus, nei būdus, kuriais jos siekia savo tikslų, nes sektos nėra interesų asociacijos“ [14: 37, 41].

Taigi pagrindinė šių teiginių prielaida, anot D. Bromley ir A. D. Shupe, yra tai, jog sektų ir kultūr nariai yra pasyvūs, suklaidinti atsivertę žmonės, kuriems nepavyko patiems įveikti nepalankiai susiklosčiusios situacijos ir racionaliai pasirinkti [3: 98]. Kiek šie teiginiai yra pagrįsti ir pakankami religinių judėjimų analizės kontekste? Atsakymas priklauso nuo dviejų bazinių šio diskurso sąvokų – kolektyvinio elgesio ir socialinių judėjimų – turinio apibrėžimo.

SOCIALINIAI IR RELIGINIAI JUDĖJIMAI: APIBRĖŽIMAI IR TIPAI

Dažniausiai kolektyvinis elgesys apibrėžiamas kaip veiksmai, mintys ir jausmai, kurie įtraukia daugybę žmonių, nesitaikstančių su nusistovėjusiomis socialinėmis normomis [5: 599]. Kolektyvinis elgesys yra įvairių formų – maištai, minios, gaujos, viešoji nuomonė, mada, socialiniai judėjimai, – kurios ką nors keičia. Visi kolektyvinio elgesio pavyzdžiai yra, tam tikra prasme, nukrypę nuo įprastų, vyraujančių normų ir vertybių, paprastai pripažįstamų visuomenės daugumos. Būtent todėl ilgą laiką kolektyvinis elgesys buvo suvokiamas kaip neįprasta ar net grėsmingai nukrypusi nuo normos socialinio gyvenimo dalis. Ši nuostata paveikė ir religinių judėjimų tyrimų tendencijas. Tik po 1960-ųjų metų neįprastų, šokiruojančių masinių ir net globalinių socialinių judėjimų sociologai labiau susidomėjo įvairių kolektyvinio elgesio tipų, ypač socialinių judėjimų tyrimais.

Toks judėjimas dažniausiai apibrėžiamas kaip tikslingas kolektyvinis grupės bandymas pakeisti socialines institucijas ar struktūras, jam nebūdinga spontaniška emocijų išraiška. Socialiniai judėjimai yra labiau apgalvota ir ilgai trunkanti kolektyvinio elgesio forma, kuriai būdingi šie trys bruožai: aukštesnis internalizuotas organizacijos lygis, ilgesnė trukmė (trunka ilgiau kaip kelerius metus), apgalvotos pastangos sukurti socialinę organizaciją [5: 598]. Tyrinėtojas D. Aberle išskyrė keturis socialinių judėjimų tipus. Alternatyviniams judėjimams būdingos pastangos ribotai pakeisti individus, įtikinant juos atsisakyti specifinių nusistatymų, požiūrių ir elgesio modelių, pasiūlant alternatyvias nuostatas, požiūrius ir panašiai (pvz., blaivybės sąjūdis). Radikalūs socialiniai judėjimai (pvz., religiniai) dažniausiai siekia iš esmės pakeisti žmonių gyvenimą. Pertvarkantiems judėjimams būdinga ribotai pakeisti visą visuomenę, o ne tik individą (pvz., ekologiniai judėjimai). Perversmo judėjimai atmeta egzistuojančias socialines institucijas, siūlydami radikalčiai naujas alternatyvas, jais siekiama egzistuojančio režimo nuvertimo ir naujos politinės sistemos įvedimo [5: 599].

Vadovaujantis nuostata, jog religinis judėjimas yra socialinių judėjimų tipas, vargu ar tikslinga juos ana-

lizuojant apsiriboti tik šių judėjimų atsiradimo priežasčių paieškomis, galiausiai traktuojant jas kaip išorinius socialinius veiksnus bei psichologines žmogaus būsenas, taip pat ignoruojant religinių judėjimų formavimosi procesus ir organizacijos vaidmenį. Nagrinėjant socialinių judėjimų bei klasikinių religinių organizacijų teorijų integracijos galimybes, norėtusi plačiau pagvildinti dvi socialinių judėjimų teorijas – racionalaus pasirinkimo ir išteklių mobilizacijos bei apžvelgti 3 pagrindinius jų elementus – atsiradimo priežastis, formavimosi procesą bei organizacijos vaidmenį.

RELIGINIŲ JUDĖJIMŲ ATSIKIRADIMO PRIEŽASTYS

Klasikinės religinių judėjimų teorijos visą dėmesį skiria išorinėms socialinėms sąlygoms, kurios lemia šių judėjimų atsiradimą ir vidinę psichologinę įtraukimą į religinį judėjimą motyvacija, dažniausiai nulemta deprivacijos, streso, nusivylimo.

Socialinės sąlygos. Racionalaus pasirinkimo teorija pripažįsta socialinių sąlygų įtaką socialiniams judėjimams, tačiau jų dėmesio centre yra kitas klausimas. Deprivacijos teorija kelia klausimą „kodėl atsiranda religiniai judėjimai?“, tuo tarpu racionalaus pasirinkimo teorija labiau akcentuoja klausimą „kaip žmonės mobilizuojasi ir organizuojasi kolektyviniams veiksams?“.

A. Oberschallas, vienas įtakingiausių racionalaus pasirinkimo teorijos kūrėjų, teigia, kad kolektyviniai veiksmai yra racionalūs, nes racionalumas būdingas kolektyviniams veiksams lygiai tiek, kiek ir bet kuriam kitam socialiniam veiksmui. Tai galima pasakyti ir apie iracionalumą bei emocionalumą. Kolektyviniai veiksmai negali būti paaškinami tik kaip frustracijos pasekmė ar iracionalumo protrūkis, jie yra orientuoti į aiškiai apibrėžtus, fiksuotus tikslus. Žmonės sugeba elgtis racionaliai, atlikti skaičiavimus ir kolektyviniai veiksmai yra geriausia priemonė tam tikriems numatytiems, apgalvotiems tikslams pasiekti. Eliminuoti racionalumo elementą iš šių veiksmų būtų klaidinga [8: 25]. Vadovaudamiesi šia prielaida, D. Bromley ir A. D. Shupe prieštarauja nuostatai, kad religinių judėjimų dalyviai yra anomalūs, praradę autonomiškumą ir laisvą valią. Jie teigia, jog religinius judėjimus taip pat reikia traktuoti kaip grupę žmonių, kurie yra orientuoti į specifinių tikslų pasiekimus, beatodairiškai nenuneigiant to, jog jų veiksmuose gali būti iracionalumo [3: 98].

Racionalaus socialinio veiksmo modelis reikalingas, kad geriau suprastume dilemas, su kuriomis susiduria žmonės, sprendžiantys dalyvauti jiems ar ne religiniuose judėjimuose. Įsitraukimas į religinius judėjimus turėtų būti analizuojamas remiantis racionalu-

mo – kainos ir naudos – sąvokų konceptualizacija, nes dalyvavimo daugelyje naujų religinių judėjimų kaina dažniausiai yra labai aukšta – tenka paaukoti ne tik pinigus, bet ir laiką, gerus santykius su giminėmis, draugais, įpročius bei tradicijas. Šis faktas verčia suabejoti, jog žmonės išitraukia į šiuos judėjimus todėl, kad jie yra tik nusivylę ar apgauti. Šią prielaidą iš dalies patvirtina ir tai, jog daugybę žmonių pavyksta atkalbėti, o dar daugiau priešinasi įtraukimui.

Viena fundamentalių A. Oberschallo teorijos sąvokų – „ištekliai“. Ištekliai gali būti materialiniai – pajamos, darbas, pinigai, įstaigos įrengimai, ryšių priemonės arba nematerialiniai – moralinis įsipareigojimas, valdžia, galia, draugystė. Ši teorija teigia, jog dažniausiai socialiniai judėjimai nėra panašūs į tai, kas gali pavykti ar netgi pajudėti be gausių lėšų, išteklių, be galimybės naudotis žiniasklaidos priemonėmis, be teigiamo viešo įvaizdžio. Bet kuris socialinis judėjimas atsiranda ir žlunga priklausomai nuo to, kiek jis gali mobilizuoti žmonių, sudaryti lemtinųjų sąjungų, kiek turi išteklių, kuriais gali būti paskatinti dalyviai už tą kainą, kurią jie sumokėjo siekdami bendrų tikslų [9: 28]. Dauguma naujų religinių judėjimų, egzistuojančių Lietuvoje, savo centrus turi užsienyje, jų materialinė bazė ir galimybės, rodos, nėra labai silpnos – jie turi savo patalpas, leidinius, mokyklas, darželius (pvz., Jehovos liudytojai, mormonai, Septintos dienos adventistai ir kt.). Tai nėra bereikšmiai faktai bet kurio socialinio judėjimo raidos kontekste ir, matyt, tyrinėjant naujų religinių judėjimų fenomeną Lietuvoje, racionalaus pasirinkimo teorijos siūloma „kainos-naudos“ dilema gali praplėsti egzistuojančių argumentų mastą, pagilinti supratimą ir objektyvumą.

Vidinė motyvacija. Dažniausiai konversijos ir išitraukimo į religinius judėjimus aiškinimas prasideda klausimu „kodėl individas išitraukia į religinį judėjimą?“ ir teigia, jog šie judėjimai egzistuoja, kadangi jie pasiūlo žmogui problemų įveikimo mechanizmą. Ši prielaida nulemia minėtoje kryptyje dirbančių sociologų „nukrypimą“ į psichologinę žmogaus požiūrį ir būsenų analizę. Psichologizmas akivaizdus daugelyje religinių organizacijų tipologijos ir deprivacijos teorijų (pvz., Ch. Y. Glocko, R. Starko, R. Niebuhero, B. Wilsono). Tačiau šis požiūris turi nemažai oponentų. Teigiama, jog šios teorijos dažnai remiasi *a priori* argumentais, pagrįstais tradiciškai susiklosčiusiomis teorinėmis prielaidomis, o ne empiriniais tyrimais, t. y. religinių organizacijų tipologijos dažnai apima implicitinius prielaidų rinkinius apie žmonių išitraukimo motyvus – jie aiškinami „pritaikant“ definiciją. Pavyzdžiui, jeigu tvirtinama, jog sekta atlieka protesto funkciją, tai ir sąvoka „sekta“ yra apibrėžiama tokiu būdu, kad ji apimtų tik protestuojančius žmones [2: 124].

Panašūs trūkumai būdingi ir deprivacijos teorijai. Pabrėždama frustracijos ar įtempimo ir dalyvavimo religiniame judėjime ryšį, ji matyt nepakankamai dėmesio skiria prielaidai ir galimybei, kad egzistuoja ir kiti atsakymai į frustraciją arba įtempimą, ne tik kolektyviniai veiksmai.

Tradicinės religinių judėjimų teorijos turi ir kitą trūkumą. Iš esmės jos numato požiūrį, kad žmonių motyvacijos lieka nepakitusios visą laiką, kol jie dalyvauja judėjime. Šios teorijos traktuoja afiliaciją kaip pastovų reiškinį ir atmeta prielaidą, jog įvairiuose dalyvavimo ir religinių judėjimų raidos etapuose svarbūs gali būti skirtingi veiksniai, įmanoma jų kaita bei raida. Matyt būtų pakankamai svarbu ištirti, kurie motyvuojantys veiksniai veikia tolesniuose šio proceso etapuose, kaip jie nukreipia individo elgesį, kokios įtakos turi organizacijos plėtrai.

Priešingai klasikinių teorijų teiginiams, racionalaus pasirinkimo teoretikai grindžia grupės veiksmus savanaudiškesniais motyvais. Pagrindinė jų prielaida yra tai, jog individai bendroje situacijoje elgiasi kolektyviai, kad pasiektų bendrus tikslus. Tačiau M. Olsonas, norėdamas paaiškinti, kodėl individai mobilizuojasi veikti grupiniu būdu, be bendrų tikslų pasiekimo motyvų, įtraukia ir kitus motyvus. Jis pabrėžia savigarbą, gebėjimą ir norą vadovauti tarpasmeniniams santykiams, karjerą, prestižą ir net specifinius materialinius paskatinimus, tokius kaip maistas, drabužiai ir panašiai [10].

Atrodo, religijos sociologijoje racionalaus pasirinkimo teorija didžiausią atgarsį rado R. Starko darbuose. Ir nors jis teigia, jog mato racionalumą beveik kiekvienoje „religinio entuziazmo formoje“, įskaitant ir mistinę patirtį, vis dėlto šių teiginių tendencingumas gana akivaizdus. Kai kurie motyvai kolektyviniams veiksams yra iš esmės altruistiniai – pavyzdžiui, noras išitraukti į labdarinę veiklą, padėti kitiems.

Kalbant apie klasikinę religinių judėjimų teoriją reikia atkreipti dėmesį į dar vieną aspektą, kurį iš esmės šios teorijos ignoruoja. Religinių organizacijų tipologijos ir deprivacijos teorijos supranta šių judėjimų dalyvius kaip statiškus, nesikeičiančius individus, kurie turi iš anksto, t. y. iki pasirinkimo numatytas preferencijas, poreikius. Tai labai vienpusiška samprata. Šios teorijos atmeta prielaidą, jog religiniai judėjimai taip pat gali formuoti žmogaus interesus. Motyvacijos nebūtinai egzistuoja iki kontakto su religiniu judėjimu. Religinis judėjimas taip pat gali suformuoti ar pakeisti žmogaus vertybes, požiūrius bei dalyvavimo motyvus. Net jau seniai klasikine tapusi Loflando konversijos teorija teigia, kad išitraukimas gali būti pirmesnis negu judėjimo ideologijos pripažinimas.

RELIGINIO JUDĖJIMO FORMAVIMASIS

Religinių, kaip ir visų kitų socialinių, judėjimų analizė logiškai ir neišvengiamai inkorporuoja jų formavimosi proceso problemas.

Tradicinis požiūris nurodo determinuojančias išorines sąlygas, kurioms esant skatinama motyvacija veikti tam tikru būdu. Tačiau šios teorijos nenagrinėja judėjimo formavimosi, mobilizacijos proceso, nors socialinių judėjimų teorijos šiam klausimui skiria labai daug dėmesio ir laiko jį vienu pagrindinių šios temos diskursų. Išorinės sąlygos yra būtinos, bet ar pakankamos socialinių judėjimų mobilizacijai ir judėjimo formavimuisi? Šią problemą socialinių judėjimų diskurso kontekste išsamiausiai nagrinėja išteklių mobilizacijos teorija.

A. Oberschallas pabandė identifikuoti socialines sąlygas, kurioms esant įmanoma ir vyksta mobilizacija. Jis akcentuoja judėjimo dalyvių poreikį sukurti organizaciją, kad įveiktų apribojimus, su kuriais susiduria kolektyviniai veiksmai, ir palengvintų išorinių išteklių gavimą [8: 103–108].

Sociologai, kurie remiasi religinių organizacijų tipologijos ir deprivacijos teorijomis, mobilizaciją ir organizacijos formavimosi procesą suvokia kaip savaime suprantamą ir visas kolektyvinių veiksmų formas traktuoja kaip vienodas. A. Oberchallas daugiau dėmesio skiria kolektyvinės veiklos formų įvairovei ir telkiasi ties mobilizacijos procesu, kurio metu latentinė grupė tampa aktualia grupe.

Išteklių mobilizacijos teorija iš dalies nuvertina tokius veiksnius, kaip skriauda, stresas, įtampa ir pan. Jai rūpi kolektyvinių veiksmų atsiradimas, šio proceso barjerai, apribojimai ir jo aktyvumo sąlygos. Viena pagrindinių išteklių mobilizacijos teorijos prielaidų teigia, jog visi socialiniai judėjimai atsiranda tam tikru metu, būtent dėl teigiamų išteklių pokyčių, kurie, kaip jau minėta, suprantami labai plačiai.

Ši teorija analizuoja ir kitus mobilizacijos proceso aspektus – įtraukimo tinklo formavimą ir aktyvumą, motyvacijos ir barjerų dalyvauti atsiradimą bei pašalinimą. Teigiama, jog grupės mobilizacinis potencialas labai priklauso nuo grupės paplitimo masto ir socialinio tinklo. Pastarasis sukuria ryšį sąlygų, kurios nulemia poreikį išitraukimui ir aktualų išitraukimą, ar tai būtų išitraukimas į socialinį, ar į religinį judėjimą. Socialinis tinklas teikia pirminius išsipareigojimus ir sudaro pagrindą kolektyviniams paskatinimams. Jis, anot šios teorijos atstovų, turi didesnės reikšmės, negu dispozicinis jautrumas.

Nagrinėjant religinius judėjimus svarbus yra ir dar vienas išteklių mobilizacijos teorijos aspektas. Pripažindama išorines kliūtis, su kuriomis susiduria kolektyviniai veiksmai, ši teorija savo dėmesį nukreipia į aplinkos ir socialinio judėjimo sąveiką. Ji aiškina, kad išorinės kliūtys ir apribojimai religinių judėjimų

atžvilgiu palengvina arba trukdo judėjimams, nes arba sumažina, arba padidina dalyvavimo kainą. Todėl įvairių minėtų apribojimų ar kliūčių, pavyzdžiui, visuomenės nuomonės, įstatyminės bazės, analizė turi tapti neatsiejamu religinių judėjimų tyrinėjimų aspektu.

Religinių judėjimų formavimuisi turi įtakos ir organizacija. Religijos sociologijoje vyrauja požiūris, jog religinių judėjimų raidoje galima išskirti keletą etapų, tačiau apskritai judėjimai plėtojasi link biurokratizacijos ir institucinio prisitaikymo. Ši idėja priklauso M. Weberiui. Anot jo, tuomet, kai religinis judėjimas įgauna visuomenėje tam tikrą socialinį pripažinimą, charizmatinį lyderį pakeičia biurokratinė struktūra, judėjimas prisitaiko prie visuomenės pateikiamų jam reikalavimų. M. Weberio pastaba apie charizmos rutinizaciją turėjo lemiamos įtakos religijos sociologijai [13]. E. Troeltscho bažnyčios – sektos tipologija ir R. Niebuhro denominacijos teorijos kilo būtent iš M. Weberio teorijos. B. Wilsonas taip pat teigia, kad rutinizacija yra bendras sektų raidos bruožas, nes sektos suformuoja tam tikrą centralizuotą organizaciją, kuri dažnai reiškia nukrypimą nuo pirminio sektos modelio [6: 22]. Taigi iš esmės yra teigiama, jog organizacija atlieka svarbų vaidmenį, tačiau tik tam tikrame judėjimo raidos etape. Išteklių mobilizacijos teorija šiam religinių judėjimų formavimosi ir egzistavimo veiksmui teikia daug daugiau reikšmės. Ši teorija teigia, kad socialinių judėjimų organizacija yra fundamentalus raidos veiksnys. Ji vertina organizaciją kaip centrinį veiksnių visame judėjimo formavimosi ir funkcionavimo procese. Potenciali galimybė netampa socialiniu judėjimu tol, kol nėra mobilizacijos proceso, kuriame lemtingos įtakos turi organizacija. Ištekliai – pinigai, darbas ir t. t. turi būti kontroliuojami ir mobilizuojami dar iki kolektyvinių veiksmų pradžios. J. Beckfordas rašo, jog „religinių judėjimų atsiradimas dar iki tol, kol jis pradeda tinkamai funkcionuoti, reikalauja kvalifikuotos vadybos“ [2: 96]. Jo išvada labai lakoniška – religinius judėjimus reikia studijuoti iš organizacijos požiūrio taško.

Taigi pateikdamos teorinį socialinių judėjimų atsiradimo, formavimosi ir funkcionavimo analizės modelį, racionalaus pasirinkimo ir išteklių mobilizacijos teorijos leidžia išsamiau tyrinėti ne tik sekularius, bet ir religinius judėjimus, įveikti kažkada atsiradusį barjerą, atriojantį religinius ir visus kitus socialinius judėjimus.

Literatūra

1. Becker H. *Through Values to Social Interpretation*. Durham, NC: Duke University Press, 1950.
2. Beckford J. *The Trumpet of Prophecy*. Oxford: Basil Blackwell, 1975.

3. Bromley D., Shupe A. D. *Strange Gods*. Boston: Beacon Press, 1981.
4. Glock C. Y., Stark R. *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally, 1965.
5. Macionis J. *Sociology*. Prentice-Hall, A Division of Simon Schuster, Englewood Cliffs. New Jersey, 1997.
6. *New Religious Movements: A Perspective for Understanding Society*. New York: Edwin Mellen Press, 1982.
7. Niebuhr H. R. *The Social Sources of Denominationalism*. New York: Meridian, 1972.
8. Oberschall A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1973.
9. Oberschall A. *Social Movements. Ideologies, Interests, and Identities*. London: Transaction, 1993.
10. Olson M. *The Logic of Collective Action*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1985.
11. Troeltsch E. *The Social Teaching of the Christian Churches*. Chicago: University of Chicago Press, 1981. Vol. 2.
12. Weber M. *The Sociology of Religion*. Boston: Beacon, 1963.
13. Weber M. *From Max Weber, Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press, 1979.
14. Wilson B. *Religious Sects*. London: World University Press, 1970.

Jolanta Kuznecovienė

THE RELEVANCE OF SOCIAL MOVEMENT THEORIES TO THE SOCIOLOGY OF RELIGION

S u m m a r y

The article is devoted to the analysis of religious movements since the founding of sociology as a discipline. Theories of social and religious movements were part of a larger sociological effort to understand social changes. However, sociologists separated religious and social movements and studies of collective action developed into two camps, and till now there are few cross-references between the sociology of religion and political sociology. The article asserts that it is necessary to overcome this separation and to integrate theories of religious and social movements. With that end in view, the two major contemporary social movement theories, resource mobilization and rational choice, are explored. The question of the impact and relevance of social movement theory in the study of religious movements is limited in the article to three major issues: the basis of collective action, movement formation, and the role of movement organization.